

DJURFÖRSÖK OCH HUR VI ERSÄTTER DEM

Minskat lidande för djur och bättre läkemedel för människor i sikte

Varje år används hundratusentals djur i försök i Sverige, samtidigt som det utvecklas fler djurfria metoder som har potential att bli snabbare, billigare och mer effektiva. Sverige bör göra mer för att värna djurskyddet men också framtidens medicinska genombrott och svensk konkurrenskraft. EU:s färdplan för att fasa ut djurförsök för regulatoriska säkerhetstester utgör en möjlighet att fasa in fler djurfria metoder.

Djur i försök. Varje år används hundratusentals djur i försök i Sverige, samtidigt som studier visar att endast cirka 10 procent av de läkemedel som fungerar på djur är användbara på människor. Sverige har länge profilerat sig som ett land med starkt djurskydd och hög forskningsnivå, men när det gäller att fasa ut djurförsök har vi tappat mark. Att ersätta djurförsök med djurfria alternativ så snart det är vetenskapligt möjligt handlar inte bara om etik, utan också om framtidens medicinska genombrott och svensk konkurrenskraft.

I EU:s försöksdjursdirektiv, som antogs 2010, anges det som ”ett viktigt steg mot att uppnå det slutliga målet att ersätta alla försök på levande djur i vetenskapliga syften och i undervisningssyfte så snart det är vetenskapligt möjligt att göra det.” Djur är kännande varelser. I laboratorier präglas deras vardag ofta av oro och återkommande fysiskt lidande. Många djur saknar också möjlighet att utföra de mest grundläggande av sina naturliga beteenden, i strid med djurskyddslagen. Råttor hålls i burar utan möjlighet att stå på bakbenen, möss kan inte gräva gångar och nattaktiva djur väcks ofta när de egentligen ska sova - behov som är avgörande för en acceptabel djurvälstånd.

Att inte investera i djurfria metoder är oetiskt, men även ineffektivt och ekonomiskt oförsvarbart.

Hur många och vilka djur? Vad som räknas som ett djurförsök enligt lagstiftningen skiljer sig mellan Sverige och EU. I Sverige är det syftet som avgör om något klassas som ett djurförsök, medan det enligt EU handlar om huruvida djuret utsätts för lidande i vetenskapligt syfte. Därför skiljer sig också statistiken mellan Sverige och EU vad gäller antalet

djur som används. Antalet djur som används i djurförsök i Sverige varierar något från år till år. Det rör sig om flera miljoner djur enligt den svenska definitionen och flera hundratusen djur enligt EU:s definition.

Användningar av djur i försök

	2023	2024
Sverige	8 605 826 (1 628*)	8 907 654 (3 532)
EU	250 686 (1371*)	336 853 (2 441)

*Antalet djur som återanvändes i flera försök

De överlägset vanligaste försöksdjuren enligt EU:s definition är möss, men även zebrafiskar och råttor är vanliga.

Ersätta, minska och förfina djurförsök. Ett centralt begrepp inom all försöksdjursvetenskap är 3R och att följa 3R-principen är ett krav inom EU. Begreppet står för kravet att ersätta (replace), minska (reduce) och förfina (refine) djurförsöken.

Att ersätta djurförsök innebär att i stället använda en metod där djur inte används, men som kan ge lika bra eller bättre information. Att minska antalet försöksdjur, innebär att använda färre djur i ett försök, men att få lika bra eller bättre information. Sist men inte minst, att förfina innebär att öka välfärden för försöksdjur, genom att minska smärta eller annat lidande hos ett djur i försök.

Sveriges 3R-center bidrar till att stärka djurskyddet för försöksdjuren genom att främja och samordna arbetet med 3R. Sveriges 3R-center arbetar på uppdrag av Sveriges Nationella kommitté för skydd av djur som används för vetenskapliga ändamål.

Efter att finansieringen drogs in 2023 är verksamheten kraftigt begränsad, vilket inverkar på möjligheterna att driva arbetet framåt.

Att väga nytta mot lidande. Användandet av försöksdjur regleras av flera olika regelverk: EU-direktiv, djurskyddslagen, djurskyddsförordningen samt föreskrifter och allmänna råd.

I EU:s försöksdjursdirektiv (direktiv 2010/63/EU) står att direktivet är ett ”viktigt steg mot att uppnå det slutliga målet att ersätta alla försök på levande djur i vetenskapliga syften och i undervisningssyfte så snart det är vetenskapligt möjligt att göra det”.

Även den svenska djurskyddslagen (SFS 2018:1192) speglar nödvändigheten av att ta hänsyn till 3R-principen. Den reglerar vad som räknas som djurförsök, under vilka förutsättningar djurförsök får utföras, vilka tillstånd som krävs och vad som ska ingå i en djurförsöksetisk prövning.

Enligt djurskyddsförordningen (SFS 2019:66) får ett etiskt godkännande inte ges för djurförsök som medför svårt lidande, är långvarigt och inte kan lindras.

Jordbruksverket ansvarar för föreskrifter och allmänna råd om hur försöksdjur ska hållas och hanteras och för den djurförsöksetiska prövningen.

Varje djurförsök måste godkännas av en djurförsöksetisk nämnd, som ska pröva om nyttan med försöket överväger djurens lidande och 3R-principen. Forskning och erfarenhet visar att prövningen ofta brister, bland annat på grund av hög arbetsbelastning, komplexa ansökningar och otillräcklig information. När nämnderna inte fullt ut uppfyller lagens krav riskeras både rättssäkerhet och djurskydd.

Internationellt perspektiv. Intresset för att ersätta djurförsök ökar globalt. Flera länder tar politiska beslut, skapar handlingsplaner och investerar i nya metoder. EU presenterade 2026 sin färdplan för att fasa ut djurförsök i regulatoriska säkerhetstester, ett arbete som påbörjades omedelbart och ett första steg för att konkretisera kraven i försöksdjursdirektivet. Inom det europeiska forskningsområdet ERA finns också en gemensam satsning på att

utveckla alternativa metoder, och EU:s forskningsprogram Horizon Europe finansierar utvecklingen av dessa.

I Schweiz har man satsat på forskningsfinansiering av projekt inom 3R de senaste åren. The Swiss National Science foundation har satsat cirka 220 miljoner SEK på olika forskningsprojekt inom 3R. Programmet har enligt hemsidan finansierat 27 projekt inom alla de olika R:en. Storbritannien har lanserat en egen färdplan med 60 miljoner pund i finansiering, stärker resurserna för metodutveckling och bygger en nationell struktur för snabbare validering. Landet siktar på att bli världsledande inom djurförsöksfria metoder. USA har länge varit drivande, och myndigheter som EPA, FDA och NIH arbetar aktivt med att ersätta djurtester genom nya initiativ, ökade resurser och satsningar på standardisering av organoider.

Många fler globala initiativ finns, men dessa är bland de mest omfattande. Länder som inte satsar riskerar att halka efter och försvaga sin position som forskningsnation.

Hur ser alternativen ut? Det finns i dag ett antal alternativa djurfria metoder som kan bidra till att ersätta eller minska behovet av djurförsök. Forskare kan studera mänskliga celler och vävnader som odlats utanför kroppen, vilket gör det möjligt att testa hur kroppen reagerar på olika ämnen utan att använda djur. Dessa modeller kan byggas upp i flera lager så att de liknar små delar av organ, till exempel tarm, hud eller hjärna. Till de mest avancerade 3D-modellerna hör *“organ-on-chip”*. De efterliknar hur mänskliga organ fungerar på ett mer realistiskt sätt och används både i medicinsk forskning och vid tester av kemikalier och läkemedel.

Utöver laboratoriemodeller används avancerade datorsimuleringar som gör att forskare kan förutsäga hur kemikalier och läkemedel påverkar kroppen, långt innan något testas i verkligheten. Datorerna kan snabbt gå igenom tusentals ämnen och sortera bort sådant som är riskabelt eller ineffektivt.

Ett spännande område är digitala ”tvillingar” – datamodeller som bygger på information om en

individ eller grupp. De kan användas för att förutse hur olika behandlingar kan fungera och därmed minska behovet av både djurförsök och tidiga tester på människor.

Tillsammans gör dessa metoder att forskningen kan bli snabbare, mer träffsäker och mer etiskt hållbar om vi satsar på att finansiera utvecklingen av djurfria forskningsmetoder. Men för att metoderna ska

skalas upp och komma till praktisk användning krävs riktad finansiering – något Sverige i dag nästan helt saknar. Utan satsningar riskerar vi att hamna långt efter andra länder, men med aktiva politiska beslut kan Sverige bibehålla sin starka position inom både djurskydd och forskning och bli en drivande kraft i EU:s arbete för att ersätta djurförsök så snart det är möjligt.

Sverige och djur i försök

- Sverige har profilerat sig som ett land med starkt djurskydd och hög forskningsnivå. Tidigare fanns finansiering avsatt för 3R-centret och en forskningsproposition med tydliga satsningar/ambitioner om att fasa ut djurförsök.
- Lagen sätter ramarna för vad som räknas som ett djurförsök. I Sverige avgör syftet vad som räknas som ett djurförsök, enligt EU avgör om djuret utsätts för lidande i vetenskapligt syfte.
- Sverige saknar idag ett systematiskt arbete för att leva upp till målet i EU:s försöksdjursdirektiv med att ersätta alla djurförsök så snart det är vetenskapligt möjligt. Sverige saknar en nationell färdplan, långsiktig finansiering för 3R-centret och utveckling av djurfria forskningsmetoder samtidigt som de djurförsöksetiska nämnderna behöver utredas för att säkra att nyttan med försöket överväger djurens lidande konsekvent provas.

Djurskyddet Sverige uppmanar

Utarbeta en nationell färdplan

Ta fram och implementera en färdplan som beskriver hur vi ska göra det vetenskapligt möjligt att utveckla, fasa in och implementera djurfria metoder.

Återinför en långsiktig finansiering till Sveriges 3R-center

Inför en långsiktig finansiering på minst 20 miljoner kronor per år till Sveriges 3R-center.

Öka finansieringen för att utveckla djurfria forskningsmetoder

Öka finansieringen av forskning inom alla de 3R:en, i synnerhet sådan forskning som syftar till att ersätta djurförsök.

Genomför en översyn av den djurförsöksetiska prövningen

Tillsätt en statlig utredning för att analysera de djurförsöksetiska nämndernas funktion och uppbyggnad, samt för att tillse att lagstiftningen om den djurförsöksetiska prövningen uppfylls.